

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОДКРЕПА НА СОЦИАЛНОТО ВКЛЮЧВАНЕ

*Доц. д-р Христина Благойчева
Икономически университет – Варна, катедра „Финанси“*

DIGITAL TECHNOLOGIES IN SUPPORT OF SOCIAL INCLUSION

*Assoc. Prof. Hristina Blagoycheva, PhD
University of Economics – Varna, Finance Department*

Резюме: *Цифровите технологии притежават значителен потенциал за справяне с редица социални предизвикателства, но същевременно могат и да увеличат социалното изключване на някои групи в обществото. Затова в доклада се извеждат предизвикателствата, които те поставят пред европейското общество, и се търсят възможностите за реализиране на пълния им потенциал по отношение на уязвимите лица.*

Ключови думи: *цифрови технологии, интернет, социално включване, уязвими лица, COVID-19*

Abstract: *Digital technologies have significant potential to address a number of social challenges, but at the same time they can also increase the social exclusion of some groups in society. Therefore, the report highlights the challenges they pose to European society and looks for opportunities to realize their full potential in relation to vulnerable persons.*

Key words: *digital technologies, internet, social inclusion, vulnerable people, COVID-19*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2022.13>

Въведение

Все по-бързото разпространение на цифровите технологии разкрива широки възможности за ускоряване на икономическия растеж, но същевременно изправя правителствата пред нови въпроси и отговорности към лицата в уязвима ситуация. Тяхното социално въздействие върху самото общество все още не е достатъчно проучено и разбрано. Това стана особено ясно при необходимостта от изолация по време на пандемията от COVID-19. Счита се, че използвани

по подходящ начин, информационните и комуникационните технологии притежават значителен потенциал за справяне с редица социални предизвикателства, някои от които произтичат дори от взаимодействието на технологиите с икономическите и обществените сили. Същевременно скоростта на развитие на цифровизацията води и до поява на социални рискове, за справянето с които са необходими координираните усилия на всички заинтересовани страни.

Би могло да се предположи, че достъпът до цифрови услуги намалява тежестта на социалното изключване, тъй като дава възможност на лицата в неравностойно положение за достъп до комуникация, здравна информация и обучителни курсове. По такъв начин цифровите технологии редуцират социалното разделение и опосредстват социалната мобилност. Но това невинаги важи с пълна сила. Те могат и да ускорят социалното изключване на определени групи в обществото, които не са цифрово свързани. Социално изключените лица може и да не разполагат с достатъчно материални ресурси и образователен ценз за широк достъп до интернет и пълноценно използване на технологиите. Например голяма част от хората в напреднала възраст считат, че за тях вече е късно да започнат да се учат на работа с интернет и компютър. Други, чувствайки се изоставени, спират да се занимават с дигиталния свят.

Очевидно широкото навлизане на цифровите технологии във всички сфери на икономическия и социалния живот налага засилване на вниманието към ефектите, които те могат да окажат. Затова целта на настоящия доклад е да потърси потенциала на цифровите технологии за улесняване на социалното включване на маргинализираните членове на обществото. В тази връзка се очертават проблемите, които могат да възникнат при неправилното управление на цифровото включване, и възможните пътища за разрешаване на тези предизвикателства.

Изложение

Степента на социалното включване в дадено общество е индикатор за неговата отвореност, справедливост и приобщаване. Едно приобщаващо общество е такова, когато то позволява на всеки (независимо от личните му предразположения) да участва пълноценно във всичките му области на функциониране). В тази връзка концепцията

за социално включване се разглежда на три нива (Silver 2015). На първо място е общественият възглед, според който приобщаващото общество е обвързано с установени схеми на функциониране и нормативни рамки. На второ място са културните и историческите фактори, които дават предимство на конкретни икономически, социални и политически измерения на социалното изключване. И на трето място са материалните и икономически възможности, определящи достъпа до ресурси и технологии за социално включване и мотивацията на индивидите за участие.

Но, като цяло, целта за приобщаващо общество все още е неясна концепция (Eckhardt, Kaletka, Pelka 2017). Съществуват множество определения, обвързани с бедността и достъпа до заетост, но Обединените нации разширяват фокуса, разглеждайки социалното изключване като „принудително изключване на лица и групи от политическите, икономическите и обществените процеси на обществото, което пречи на пълноценното им участие в обществото, в което живеят“ (United Nations 2010: 1). Следователно постигането на приобщаващо общество се крие в създаването на „общество за всички“ (пак там). В тази връзка цифровите технологии са важен инструмент за улесняване на възможностите за участие във всички обществени подсистеми, тъй като те са в състояние да установят нов режим на достъп до обществени предложения и дискурси (Bühler, Pelka 2014). Използването на цифровите технологии за социално включване е необходимо в три насоки: осигуряване на евтин цифров достъп до услуги и устройства; изграждане на умения за ефективно използване на интернет; развиване на способността на индивидите да използват технологиите за подобряване на качеството им на живот и така да се избавят от бедността. Но чистото присъствие на технологиите не е достатъчно, за да се превърнат в инструмент за социално приобщаване. Те се нуждаят от среда, в която да се разгърнат, за да бъдат приложими за обществена употреба.

За ограничаване на COVID пандемията правителствата наложиха значителни мерки, които, в много отношения, блокираха нормалния дотогава начин на живот. Това от своя страна формира предпоставките за още по-силно ускоряване на съществуващата от преди това цифрова трансформация и за разширяване на възможностите за цифрово включване. Бизнесът, правителството, местните служби и отделните индивиди бяха принудени да се обърнат към цифровите технологии

за поддържане на непрекъснатостта на операционните процеси, публичните услуги и комуникациите. Интернет трафикът нарасна с 40 до 60%, тъй като хората засилиха онлайн присъствието си, за да работят, общуват, консумират и търсят развлечения (OECD 2020).

Мерките за ограничаване на контактите, в отговор на кризата, ускорици цифровизацията на голяма част от услугите. Бързото разширяване на електронната търговия създаде нови работни места и възможности за реализация на доходи, което за някои е възможност за излизане от бедността. Развиха се и обществените услуги: цифровизиране на голяма част от процедурите в социалното осигуряване (Благойчева 2021), дистанционното обучение, електронното здравеопазване, електронните здравни досиета, видеоконсултации и др. Технологиите изиграха решаваща роля за социалната защита на най-уязвимите не само като отговор на правителствата срещу ефектите на COVID-19, но и като част от националните планове за възстановяване. Във връзка с директивата за уебдостъпността на ЕС, от 23 юни 2021 г. държавите членки са задължени да направят уебсайтовете и мобилните приложения в общественния сектор достъпни за хора с увреждания и възрастни хора (European Commission 2022).

Въпреки всичко, подтикнатата от пандемията на COVID-19, ускорена дигитална трансформация може да доведе до противоречиви резултати. Ползите от свързаността и подкрепата за социално включване вече са доказани, но същевременно с това се проявиха разширяване и задълбочаване на цифровото разделение и изостряне на неравенствата. Появи се рискът от увеличаване на социалното изключване на лицата и групи, които не са цифрово грамотни или свързани. Един такъв пример е затварянето на училищата и дистанционното обучение поради кризата с COVID-19, при което бяха засегнати учениците с лоши цифрови умения и със слаб достъп до хардуерни устройства и свързаност. Оценки на ЮНЕСКО показват, че в световен мащаб 826 милиона ученици са без домашен компютър, 706 милиона нямат достъп до интернет у дома, а други 56 милиона нямат покритие от мобилни мрежи (Montoya 2020). Затова е наложително да се идентифицират лицата, останали извън цифровата трансформация, и да се потърсят варианти за преодоляване на цифровото разделение, възпрепятстващо социалното включване.

През 2021 г. 63 процента от световното население ползва интернет, а 37% е офлайн. Същевременно дялът на интернет потребители-

лите в градските райони е два пъти по-висок, отколкото в селските райони. Съществува и разлика между поколенията – 71 процента от населението на света на възраст 15-24 години използва интернет, в сравнение с 57 процента от всички останали възрастови групи. Съществуват различия и по отношение на пола на потребителите: в световен мащаб 62 процента от мъжете използват интернет в сравнение с 57 процента от жените (ITU 2021: iii).

Въпреки че броят на лицата онлайн се е увеличил бързо през последните години, все още съществуват важни разлики между регионите и държавите. През 2019 г. средно в ЕС интернет са ползвали 83,12% от населението, а през 2020 г. техният дял нараства на 85,26%. За България за същите години стойностите са били 63,63% и 66,84%⁶⁹. Таблица 1 представя разпространението на ползвателите на интернет в ЕС през 2022 г.

Таблица 1

Използване на интернет в Европейския съюз през 2022 г. (ЕС27)

Европейски съюз	Население (прогноза 2022)	Интернет потребители, 31-дек-2021	Проникване (в % от населението)
Австрия	9,006,398	7,920,226	87.9 %
Белгия	11,589,623	10,857,126	93.7 %
България	6,948,445	4,663,065	67.1 %
Хърватия	4,105,267	3,787,838	92.3 %
Кипър	1,207,359	1,011,831	83.8 %
Чешка република	10,708,981	9,323,428	87.1 %
Дания	5,792,202	5,666,399	97.8 %
Естония	1,326,535	1,276,521	96.2 %
Финландия	5,540,720	5,225,678	94.3 %
Франция	65,273,511	60,421,689	92.6 %
Германия	83,783,942	79,127,551	94.4 %
Гърция	10,423,054	8,115,397	77.9 %
Унгария	9,660,351	8,588,776	88.9 %
Ирландия	4,937,786	4,453,436	90.2 %

⁶⁹ <https://www.statista.com/statistics/1246141/eu-internet-penetration-rate/>.

Италия	60,461,826	54,798,299	90.6 %
Латвия	1,886,198	1,663,739	88.2 %
Литва	2,722,289	2,603,900	95.7 %
Люксембург	625,978	602,848	96.3 %
Малта	441,543	389,500	88.2 %
Нидерландия	17,134,872	16,383,879	95.6 %
Полша	37,846,611	29,757,099	78.6 %
Португалия	10,196,709	8,015,519	78.6 %
Румъния	19,237,691	14,387,477	74.8 %
Словакия	5,459,642	4,629,641	84.8 %
Словения	2,078,938	1,663,795	80.0 %
Испания	46,754,778	42,961,230	91.9 %
Швеция	10,099,265	9,692,227	96.0 %
ЕС общо	445,250,514	397,988,114	89.4 %

Източник: <https://www.internetworldstats.com/stats9.htm>.

Данните в таблицата показват същественото изоставане на България спрямо останалите европейски страни. Освен че е с най-ниско проникване на интернет сред населението, но и темповете на разширяване на това проникване спрямо 2020 г. изостават от средните за ЕС. Затова България трябва да изгради функционираща среда за разгръщане на пълния потенциал на цифровите технологии. Това е заложено в Приоритет 8 на Националната програма за развитие на България 2030 (Министерски съвет 2020а) и в Националния стратегически документ за цифрова трансформация на България за периода 2020-2030 г. (Министерски съвет 2020b).

Осигуряването на широк и безопасен достъп до интернет за лицата в уязвима ситуация е гаранция за използването на пълния потенциал на цифровите технологии както в социален аспект, така и за изпълнението на Програмата на ООН до 2030 г. за устойчиво развитие (UN 2015). В тази връзка е и възприетият подход на Съвета на ЕС за ускоряване на изпълнението на Програмата на ООН до 2030 г. за устойчиво развитие – Да „изграждаме отново, но по-добре“ след кризата с COVID-19, приет през юни 2021 г. (Council of the European Union 2021). Имайки предвид доказаната връзка

между цифровото и социалното изключване, очевидна е необходимостта от насърчаване на цифровото приобщаване.

Могат да се очертаят следните проблеми, на които правителствата и работещите с тях заинтересовани страни, трябва да обърнат внимание и да насочат усилия към разбиране на техните причини. На първо място, сериозен проблем е липсата на ефективна и достъпна цифрова инфраструктура, особено в селските райони и някои от по-малките градове. На второ място, цената на интернет връзката и ИКТ устройствата не е достъпна за всички потребители. На трето място стоят такива социални фактори, като липса на дигитални умения и умения за придобиване на дигитална грамотност. И на четвърто място, необходимостта от по-широка информираност сред лицата в неравностойно положение, за ползите и уместността от тяхното включване онлайн. Проучване показва, че социално изключените лица с по-ниско образование, ниски доходи или възрастни, обичайно са с по-ниски нива на цифрови умения и са склонни към по-негативно отношение към въздействието, което технологиите могат да имат върху живота им (Gorard, Selwyn, Williams 2000). Затова са необходими кампании за повишаване на осведомеността на обществото, които да подобрят познаването и културното приемане на предлаганите онлайн услуги.

Процесът на цифровизация е повсеместен и той следва да се прилага, следвайки нормалния ход на технологичен напредък за подобряване реализацията правата на гражданите, в контекста на тази революция обаче следва да се запазват традициите и достиженията в различните области на правото и не на последно място съхраняване правата, достойнствата и свободите на индивида в условията на информационната революция (Андреева, Йолова 2018а: 261). Затова по цял свят се предприемат мерки и насоки за финансиране на цифровизация в услуга на обществото и гражданските права, особено тези, подкрепящи социалното включване. Международният съюз по далекосъобщения (International Telecommunication Union) изчислява, че постигането на универсален достъп до широколентов достъп ще изисква над три милиарда души да бъдат онлайн през следващите десет години при приблизителна цена от 428 милиарда щатски долара. От тях около 40 милиарда долара трябва да бъдат насочени към развиване на умения и съдържание в областта на информационните и комуникационните технологии (ITU 2020). Програмата за цифрова Европа, с планиран общ бюджет от 7,5 милиарда евро за периода

2021-2027 г., ще осигури стратегическо финансиране в подкрепа на проекти в пет области: суперкомпютри, AI, киберсигурност, усъвършенствани цифрови умения и осигуряване на широко използване на цифрови технологии в икономиката и обществото, включително чрез центрове за цифрови иновации. А в контекста на икономическото възстановяване от пандемията COVID-19 държавите членки трябва да разпределят най-малко 20% от средствата си за проекти, цифровизиращи техните икономики и общества (European Parliament 2021). През 2021 г. ЕС предложи цифров компас, според който сред цифровите цели, заложи до 2030 г., са и такива, като: най-малко 80% от всички възрастни трябва да притежават основни цифрови умения и в ЕС трябва да има 20 милиона специалисти по ИКТ, като същевременно повече жени трябва да заемат такива работни места; всички домакинства в ЕС трябва да имат гигабитова свързаност и всички населени райони трябва да бъдат покрити с 5G; всички ключови обществени услуги трябва да бъдат достъпни онлайн; всички граждани ще имат достъп до своите електронни медицински досиета, а 80% от гражданите трябва да използват решение за електронна идентификация (European Commission 2021).

Но говорейки за социално включване, само по себе си финансирането на достъпа до цифрови инструменти, не е достатъчно. Необходимо са и сериозни инвестиции в образование, ограмотяване и изграждане на дигитални умения. Все по-често ще се налага схващането за трансформиране разбирането на технократското общество в разбиране на нуждата от нова социална и правна философия, ориентирана тясно към потребностите на индивида. В този смисъл насоките следва да са в посока трайно установяване принципи за обучение през целия живот, създаване и трайно изграждане на цифрови, социални и междудисциплинарни умения чрез гаранции за предоставянето и усвояването им (Андреева, Йолова 2018b). Нивото на образование е най-силната предпоставка за усвояване на цифрови умения. Затова вниманието трябва да се фокусира върху училищата и насърчаването на децата от уязвимите групи към по-масово записване в тях. Все повече страни разработват национални стратегии за интегриране на дигиталните умения в учебните програми. Но цифровото разделение може да бъде редуцирано и чрез насърчаване на ученето през целия живот. Това ще съдейства за поддържане на пригодността за заетост в новия дигитален свят.

Заклучение

Във времето, в което светът излиза от кризата с COVID-19, с цели, насочени към устойчиви и социално приобщаващи икономики, базисният момент е преодоляването на цифровото разделение. Разбира се, цифровото включване само по себе си не може да предотврати бедността и неравенството, но управлявано правилно то може да бъде основен компонент за насърчаване на социалното включване. Не случайно цифровото включване е заложено като приоритет в множество документи на Европейската комисия, така че да се осигури един социално по-справедлив преход към икономически устойчиво и приобщаващо бъдеще за всички.

Първата стъпка, за да се преодолее социалното и цифровото изключване, е да се гарантира достъпност на всички до 2030 г. Но разчитането на бърза технологична промяна без отчитане на социалните ефекти на цифровизацията води до риска от затвърждаване на съществуващите неравенства, а дори и до появата на нови такива. Това налага правителствата да работят заедно с местните власти, публичните институции, частния сектор, академичната и научната общност, организациите на гражданското общество и представителите на групи от маргинализирани общности, за да могат да се отчетат различните гледни точки, специфични уязвимости и нужди, опит и способности. Насърчаването на универсален достъп до ИКТ инфраструктурата трябва да е съчетано с усилия за подобряване на цифровата грамотност и умения, както и с мероприятия за повишаване на осведомеността на лицата от уязвимите групи за ползите и предимствата на включването им онлайн. Безпрецедентното разпространение на цифровите инструменти и технологии в съвременния свят осигурява свързаност и просперитет, но изисква и изграждане на споделена социална визия. Само по този начин потенциалът на технологиите може да преодолее недоверието сред определени групи лица и да допринесе за устойчивост и социална сигурност.

Използвана литература:

1. Андреева, А., Йолова, Г. (2018а). Тенденции при антидискриминационните политики в сферата на здравното осигуряване в условията на дигиталното общество. // Защита срещу дискриминацията: правна уредба, проблеми и тенденции. Варна: СТЕНО, с. 255-261.

(Andreeva, A., Yolova, G. (2018a). Tendentsii pri antidiskriminatsionite politiki v sferata na zdravnoto osiguryavane v usloviyata na digitalnoto obshtestvo. // Zashchita sreshtu diskriminatsiyata: pravna uredba, problem i tendentsii. Varna: STENO, s. 255-261)

2. Андреева, А., Йолова, Г. (2018b). Предизвикателства и тенденции пред социалната защита в условията на дигиталното общество. // Известия, Варна: Наука и икономика, №62 (3), с. 293-307.

(Andreeva, A., Yolova, G. (2018 b). Predizvikelstva i tendentsii pred sotsialnata zashchita v usloviyata na digitalnoto obshtestvo. // Izvestia, Varna: Nauka i ikonomika, №62 (3), s. 293-307)

3. Благойчева, Х. (2021). Социалното осигуряване в цифровата икономика – предизвикателства и възможности. // Investments in the Future – 2021 (Economy Development in the Terms of COVID-19). Варна: НТС – Варна с. 179-184.

(Blagoycheva, H. (2021). Sotsialnoto osiguryavane v tsifrovata ikonomika – predizvikelstva i vazmozhnosti. Investments in the Future – 2021 (Economy Development in the Terms of COVID-19). Varna: NTS – Varna, s. 179-184)

4. Министерски съвет. (2020a). Национална програма за развитие на БЪЛГАРИЯ 2030 (<https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1330>, 30.09.2022).

(Ministerski savet. (2020a). Natsionalna programa za razvitie BALGARIYA 2030)

5. Министерски съвет. (2020b). Национален стратегически документ „Цифрова трансформация на България за периода 2020-2030 г.“, (<https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1318>, 30.09.2022).

(Ministerski savet. (2020b). Natsionalen strategitsheski document “Tsifrova transformatsiya na Balgariya za perioda 2020-2030 g.”)

6. Bühler, C., Pelka, B. (2014). Empowerment by digital media of people with disabilities. // Miesenberger, K., Fels, D., Archambault, D., Peñáz, P., Zagler, W. (eds.) ICCHP 2014. LNCS, vol. 8547, pp. 17-24. Springer. doi:10.1007/978-3-319-08596-8_4.

7. Council of the European Union. (2021). A comprehensive approach to accelerate the implementation of the UN 2030 Agenda for sustainable development – Building back better from the COVID-19 crisis, Luxembourg, 22 June 2021.

8. Eckhardt, J., Kaletka, C., Pelka, B. (2017). Inclusion Through Digital Social Innovations: Modelling an Ecosystem of Drivers and Barriers. In: Antona, M., Stephanidis, C. (eds) Universal Access in Human–Computer Interaction. Design and Development Approaches and Methods. UAHCI 2017. Lecture Notes in Computer Science, vol 10277. Springer, Cham (https://doi.org/10.1007/978-3-319-58706-6_6).
9. European Commission. (2021). COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. COM(2021) 118 final, Brussels.
10. European Commission. (2022). Web accessibility and inclusion has improved but some people with disabilities still experience difficulties. Press release. Publication 19 May 2022 (<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/web-accessibility-and-inclusion-has-improved-some-people-disabilities-still-experience-difficulties>, 14.09.2022).
11. European Parliament. (2021). DIGITAL AGENDA FOR EUROPE, (<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>, 07.09.2022).
12. Gorard, S., Selwyn, N., Williams, S. (2000). Must Try Harder! Problems Facing Technological Solutions to Non-participation in Adult Learning. // British Educational Research Journal, Vol. 26, №4, pp. 507-521.
13. ITU. (2020). Connecting humanity: Assessing Investment Needs of Connecting Humanity to the Internet by 2030. Geneva: ITU.
14. ITU. (2021). Measuring digital development: Facts and figures 2021. Geneva: ITU (<https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>, 07.10.2022).
15. Montoya, S. (2020). The Importance of Monitoring and Improving ICT Use in Education Post-Confinement. UNESCO Institute for Statistics, 15 May 2020 <https://uis.unesco.org/en/blog/importance-monitoring-and-improving-ict-use-education-post-confinement>, 22.09.2022).
16. OECD. (2020). Keeping the Internet up and running in times of crisis. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). 4 May 2020 (<https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/keeping-the-internet-up-and-running-in-times-of-crisis-4017c4c9/>, 08.10.2022).
17. Silver, H. (2015). The Contexts of inclusion. DESA Working Paper No. 144, (http://www.un.org/esa/desa/papers/2015/wp144_2015.pdf, 31.08.2022).

18. United Nations. (2010). Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context. Department of Economic and Social Affairs, New York.

19. UN. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (<https://sdgs.un.org/2030agenda>, 21.09.2022)

За контакти:

Доц. д-р Христина Благойчева
Икономически университет – Варна
E-mail: hrblagoycheva@ue-varna.bg